

Monitoring digitalnih prava u Srbiji maj 2014.

SHARE DEFENSE: ANALIZA INTERNET SLOBODA U TOKU VANREDNE SITUACIJE / REPUBLIKA SRBIJA / MAJ 2014. GODINE

Pravi pokazatelj zrelosti i demokratičnosti neke države i društva je podložnost kritici javnosti. Vlast kojoj je stalo do demokratskih vrednosti i vladavine prava, ne sme da dozvoli da javna debata o temama od javnog interesa utihne, pa ni u vanrednim situacijama, poput elementarne nepogode koja je zadesila Srbiju prethodnih nedelja. Država ne samo da ne sme direktno da ugrožava pravo na slobodno širenje i prijem informacija, nego treba da stvori preduslove da niko drugi, bilo da dolazi iz javnog sektora ili privatne sfere, tu slobodu ne ugrožava. Nažalost, ovaj "test demokratičnosti", država nije položila, jer su najpre sami predstavnici državnih organa negativno i previše burno reagovali na bilo kakvu kritiku. Potom su privatni akteri, poput kablovskih operatora, pokazali potpuno odsustvo bilo kakve svesti o neophodnosti slobodnog protoka informacija, zloupotrebljavajući svoju ulogu "prenosnika" te informacije i [uskraćujući](#) svojim korisnicima dostupnost sadržaja, a na kraju je najveći udar pretrpela kritika na društvenim mrežama, blogovima i drugim alternativnim kanalima komunikacije.

Vanredna situacija vs. vanredno stanje

U opštoj konfuziji koju je izazvala elementarna nepogoda, suptilno se izgubila razlika između vanrednog stanja i vanredne situacije. Tu razliku smišljeno ili slučajno u toku trajanja vanredne situacije nisu uvideli ni pojedini [novinari tradicionalnih medija, pa ni predstavnici države i lokalne samouprave](#), prenoseći poruku da je u Srbiji proglašeno vanredno stanje. Kako se radi o pravnom, a ne kolokvijalnom terminu, i kako njihova "konfuzija" može da ima jako velike posledice po uživanje ljudskih prava, neophodno je objasniti tu razliku.

Vanredno stanje kao pravni institut detaljno reguliše [Ustav Republike Srbije](#), navodeći da ga proglašava Narodna skupština kada "javna opasnost ugrožava opstanak države ili građana" (član 200. Ustava). Narodna skupština je ovlašćena i da donese mere odstupanja od ljudskih i manjinskih prava za vreme trajanja ratnog i vanrednog stanja (Član 105. stav 2. tačka 3) Ustava).

Mere ograničenja se mogu odnositi i na slobodu medija (član 50) i pravo na obaveštenost (član 51).

Ustav propisuje da je za ograničavanje slobodnog uživanja ljudskih prava potrebno da su ispunjeni određeni uslovi – propisanost zakonom, usmerenost na zaštitu osnovnih vrednosti društva, uz postojanje srazmernosti mere i cilja (član 20. stav 1). [Zakon o vanrednim situacijama](#) nijednom svojom odredbom ne propisuje mere ograničavanja ljudskih prava, pa ni slobode informisanja. Pomenuti zakon ne samo da ne propisuje pravni osnov, nego to pravo uzdiže na viši nivo u skladu sa **načelom javnosti**, tj. članom 5. tačka v) Zakona o vanrednim situacijama:

"Podaci o opasnostima i delovanju državnih organa, organa autonomnih pokrajina, jedinica lokalne samouprave i drugih subjekata zaštite i spasavanja su javni.

Organi državne uprave, organi autonomnih pokrajina i organi jedinica lokalne samouprave moraju obezbediti da stanovništvo, na području koje može pogoditi elementarna i druga nesreća, bude obavešteno o opasnosti."

Tromost tradicionalnih medija i izostanak obaveštavanja nadležnih službi u danima vanredne situacije je stvorila potrebu da građani komuniciraju alternativnim putem. Zahvaljujući Internetu građani su imali priliku da objave sadržaje u realnom vremenu i tako informišu javnost, ali i pruže pomoć. Neophodne, ažurirane i pravovremene informacije su građani mogli da dobiju često samo preko [društvenih mreža](#), ad-hoc [platformi](#) i [Google dokumenata i ostalih](#) kanala komunikacije putem interneta. Nažalost, i neki od ovih vidova komunikacije ubrzo su bili onemogućeni.

Error 404 – Page not found

Zbog čega se sadržaji uklanjanju sa Interneta i kome smeta izražavanje kritičkog mišljenja? Kako je SHARE Defense uočio [tendenciju](#) da sadržaji, ali i celi sajtovi ["nestaju"](#) ili postaju nedostupni, ovaj put je sistematski pratio i prikupljao tekstove koji su mogli biti prepoznati kao sporni, i to odmah po objavljivanju.

Jedna od prvih stranica koja je "nestala" je [obaveštenje](#) gradonačelnika Siniše Malog, sa zvaničnog sajta Grada Beograda. Radilo se o [molbi](#) građanima Obrenovca da ne napuštaju svoje domove.

Još jedan primer pokušaja sakrivanja informacija značajnih za javni interes je [uklanjanje](#) izveštaja građana sa sajta [poplave.rs](#).

Na sajtu "Blica" izbrisan je [blog](#) novinara Dragana Todorovića, koji je preneo tekst "[AV ostavka](#)", satiričnu izmišljenu ostavku premijera Srbije.

Sa "BKTV News" portala [nestalo](#) je "[ogorčeno pismo](#)" upućeno premijeru.

Cenzura je postupak nadziranja i kontrole sadržaja govora ili druge javne komunikacije koja se može smatrati nepoželjnom, štetnom, osetljivom, politički nekorektnom ili nezgodnom za urednike, vlast ili neke od kontrolnih organa.

Cenzura je u Srbiji zabranjena Ustavom, a građanima je zagarantovano pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, [podsetio je](#) Zaštitnik građana Saša Janković. Naglasio je i pravo svakoga da bude "kritizer" i da ima svoj stav, kakav god taj stav bio, sve dok ne poziva na nasilno rušenje Ustavnog poretka ili teritorijalnog integriteta Srbije:

"Zaštitnik građana izražava zabrinutost zbog sve češćih saznanja da se pojedine informacije i kritike povlače iz javno dostupnih sredstava informisanja i informacionog prostora."

"A i u vezi „nestajanja“ postova ili „padanja“ portala nameću se i mnogo očiglednije, takođe bar dva zaključka. Prvo, ako su „rezultat“ ma kakvih aktivnosti organa vlasti ili predstavnika vlasti, te su aktivnosti apsolutno nezakonite. I drugo, ako su u pitanju aktivnosti pojedinih „revnosnih“ urednika, a pogotovo „neidentifikovanih“ hakera, ne mogu se oceniti drugačije nego kao štetne, opasne i nedopustive.", napisao je na svom blogu Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić.

"Selektivno" informisanje građana

Da se pažljivo biraju one informacije koje će biti objavljene u tradicionalnim medijima potvrdilo je [gostovanje](#) novinarkе Daliborke Delibašić na TV "B92". Ona je izjavila da su joj "rekli da pazi šta priča kako bi zaštitila sebe i svoju porodicu".

Takođe, radio-amateri su u jednom trenutku iz nepoznatog razloga "[nestali](#)" iz etra, njihove frekvencije bile su ustupljene Gorskoj službi spasavanja, da bi kasnije bili vraćeni i primljeni u krizne štabove.

Građani su radio-amateri mogli da prate i preko [streaminga](#) na Internetu, pa je njihovo "isključivanje" dovelo do kršenja već pomenutog načela javnosti iz [Zakona o vanrednim situacijama](#).

Tehničke "poteškoće"

Na portalu "Teleprompter" nije bio dostupan tekst "[Narod ogorčen: Napadaju i psuju ministre!](#)", koji je sadržao i [video-snimak](#) navodnog napada na jednog ministra u Vladi Srbije. Portal "Teleprompter" je objavio i [saopštenje](#) u kome se navodi da su zbog teksta "[APEL: Vučić da prestane sa patetikom i samosažaljevanjem](#)" ali i drugih tekstova dobijali pretnje, kao i da im je na sajt izvršen napad. Iako je hosting provajder "Bluehost" zbog prevelike baze podataka uklonio sajt, ovaj razlog je posle analize utvrđen kao neosnovan. Iako su promenili provajdera, sajt je ubrzo ponovo suspendovan, što se ponavljalo uprkos otkljanjanju različitih problema koje su imali. Konačno, teleprompter.rs je prebačen na cloud servere i ponovo je [dostupan](#).

Takođe, sa sajta "Vaseljenska" je, između ostalog, [obrisan](#) prenet [tekst](#) sa "Telepromptera". Da su ovi sajtovi bili pod napadima potvrdili su i njihovi urednici.

Tekst "Kratak uvod u diktaturu" Aleksandra Bečića objavljen na sajtu "Kolumnista" je jedno vreme bio [nedostupan](#), ali mu je kasnije ponovo [omogućen](#) pristup.

Posle objavljivanja teksta [“Državo, ne bismo te više zadržavali”](#) autora Nenada Milosavljevića, internet stranicu drugastrana.net [nije bilo moguće otvoriti](#). Milosavljević je na Twitter-u [napisao](#) da je sajt bio “pod velikim napadom” i da su morali da ga isključe kako ne bi ugrozio druge sajtove na serveru.

Nakon pokušaja cenzurisanja svih navedenih tekstova, oni su masovno prenošeni na blogove i društvene mreže, nakon čega su postajali još čitaniji, pa tako cenzurom nije ispunjen cilj – da se informacije zataškaju.

Jačanje pritiska na digitalno okruženje samo je dovelo do glasnijeg i organizovanijeg odgovora Internet zajednice. Proglasom [“U lice cenzuri”](#) se zahteva “kraj cenzure i početak odgovornosti”. Ovaj poziv je za kratko vreme dobio značajnu podršku sajtova i pojedinca. Ubrzo nakon objavljivanja [informacije o proglasu](#), portal “24 sata” ju je [uklonio](#), dok je tekst na sajtu [“Blica”](#) propustio da prenese deo koji se odnosi na kritiku ovog javnog glasila.

Širenje panike i zastrašivanje

Posle pokušaja cenzurisanja online sadržaja, pojavile su se [informacije](#) da su pojedini građani [privedeni](#) na informativne razgovore u policiju zbog “širenja panike na društvenim mrežama”, a SHARE Defense ima informacije da su neki od njih i zadržani u pritvoru. Oni su komentarisali ili prenosili informacije koje su dobijali i to na svojim ličnim profilima ili blogovima i u komentarima na tekstove koji su objavljeni na portalima.

Ovim postupcima potvrđeno je da je pokušaj cenzure bio uzaludan i da vlast nema čime da se odbrani, osim da preti krivičnim gonjenjem. Naime, svima koji su privedeni zaprečeno je kaznom od 6 meseci do 5 godina zatvora, koja je propisana članom 343. [Krivičnog zakonika](#). Ovaj član se odnosi na širenje netačnih informacija koje mogu da izazovu paniku, naruše javni red i mir, odnosno da dovedu do ometanja sprovođenja odluka i mera državnih organa (osnovni oblik krivičnog dela), a kada se to čini putem medija i drugih sličnih sredstava ili na javnim skupovima postoji kvalifikovani oblik krivičnog dela (stav 2).

Blogovi, Facebook profili, Twitter nalozi i sl. nikako **ne mogu da se kvalifikuju kao javna glasila**, odnosno sredstva javnog informisanja, jer kod njih ne postoji urednička odgovornost, niti su ispunjeni ostali uslovi koji su predviđeni Zakonom o javnom informisanju. Takođe, teško da se izražavanje na kanalima društvenih mreža može definisati kao govor na javnom skupu.

Ovakav stav ima i Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić koji je na svom [blogu](#) napisao da čak i da je bilo reči “o mogućem izazivanju panike”, morale su da nastupe i posledice – tj. da panike bude, ali da bi čak i tada “bilo diskutabilno aktivnosti na društvenim mrežama, odnosno ličnim blogovima” podvesti pod stav 2. člana 343. Krivičnog zakonika.

Hapšenje pojedinaca zbog njihovih blogova, komentara i drugih oblika pisanja kao nedopustivo [ocenila je](#) i predstavnica OEBS-a za slobodu medija Dunja Mijatović, i naglasila da to nepovoljno utiče na opšte stanje slobode štampe i da može da vodi ka auto-cenzuri.

Čiling efekat (Chilling Effect) je pravna kovanica koja se može prevesti kao obeshrabrivanje legitimnog i dozvoljenog ispoljavanja nekog prava pretnjom ili stavljanjem u izgled neke pravne sankcije, a auto-cenzura je stepen svesti da je neki sadržaj nepoželjan za objavljivanje, pa predstavlja uzdržavanje od objavljivanja nekog stava, mišljenja ili ideje zbog straha od kazne.

Sloboda izražavanja i evropski standardi

U najnovijim [Smernicama Evropske unije za slobodu izražavanja u online i offline sferi](#) od 12. maja 2014, se navodi da su Internet i digitalne tehnologije proširile okvire komunikacije, a samim tim i slobode izražavanja kao prava i u tom smislu potvrdili da pravo izražavanja u online sferi treba da ima isti tretman kao i u offline svetu. U [Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije](#) objavljenom u oktobru 2013. godine se navodi da pretnje i nasilje prema novinarima i dalje predstavljaju značajan faktor koji utiče na postojanje auto-cenzure, na šta se mora obratiti pažnja i u svetlu pregovora Srbije o pristupanju EU.

Dodatno, [Smernicama](#) Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti slobode izražavanja i informisanja u kriznim situacijama se ukazuje na činjenicu da države članice u kriznim situacijama ne bi smele da ograničavaju pristup informacijama u meri većoj od ograničenja dozvoljenih članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i protumačenih u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava. Takođe je navedeno da države članice uvek treba da imaju na umu da slobodan pristup informacijama može doprineti rešavanju same krize i otkrivanju potencijalnih zloupotreba.

Opisani slučajevi cenzure predstavljaju jako veliku opasnost po slobodu izražavanja, pre svega jer ugrožavaju mogućnost kritičkog sagledavanja društvenih procesa i aktivnosti državnih organa

pretnjom sankcijom zbog izraženog stava, mišljenja, ideje, ili prostog prenošenja informacija. Ovim se širom otvaraju vrata čiling efektu i auto-cenzuri. Ono što se dešavalo tokom vanredne situacije je u velikoj meri pokazalo da je čiling efekat uveliko prisutan u tradicionalnim medijima, što i sami novinari počinju da priznaju.

Pored toga, neuobičajeno efikasno i revnosno reagovanje pravosudnih organa i policije, odnosno privođenje korisnika društvenih mreža zbog informacija koje su tim putem podelili predstavlja apsolutno neprimerenu, neopravdanu i krajnje diskutabilnu meru. Sa visokim stepenom sigurnosti može da se tvrdi da njen cilj nije bio da zaštiti društvo od opasnosti (što je jedan od ciljeva krivičnog gonjenja), nego da zastraši korisnike Interneta i spreči ih da slobodno šire i primaju informacije.

Ovakvo ugrožavanje slobode izražavanja ima negativne posledice i po vladavinu prava i demokratske vrednosti. Svaka vlast ipak mora da bude svesna da *na mreži* važe drugačija pravila, kao i da cenzorske navike iz 20. veka prosto ne mogu da prođu kada je online komunikacija u pitanju jer **"Internet sve pamti"**.

[Monitoring baza SHARE Fondacije](#)